MENTALITĂȚI ÎN SCHIMBARE: IDENTITATEA CA PROCES

Autor: Tudor Vișan-Miu | 6 decembrie 2022

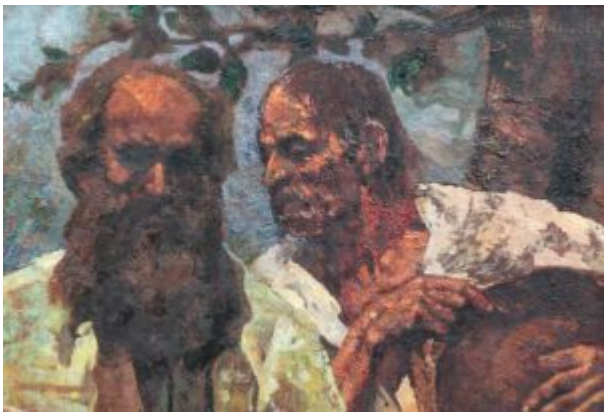

Problema identității[1] constituie prin excelență o preocupare timpurie a fiecărui individ, care apare odată cu întrebarea extrem de uzuală „Cine ești?” / „Cine sunt?”. Rareori ne vom mulțumi cu un răspuns într-o zonă exclusiv materială, întrucât a te identifica ca om presupune a avea nu doar o biologia umană, ci și o conștiință de sine. Ca atare, atunci când o plasăm în spațiul gândirii, identitatea, fie personală sau colectivă, nu este o stare perpetuă, ci una provizorie, emergentă. Identitatea ca proces evolutiv ne este relevată de o constatare banală: de-a lungul existenței lor, oamenii își pot schimba trăsăturile caracteristice. Împăratul Napoleon repus pe tronul Franței după exilul din insula Elba, înainte de a fi înfrânt la Waterloo, afișează o personalitate și gândire diferite ca în urmă cu zece ani, când se încoronase în prezența papei[2].

Când vorbim de identitatea unei națiuni, rareori ne vom limita la repere geografice, studii genetice, aspecte lingvistice sau date statistice. În fond, națiunea este o „ficțiune” (în sensul de artefact al gândirii), al cărei gen proxim este „comunitatea etnică”, declarată ca atare și încadrată într-o arhitectură instituțională[3]. Instituționalizând conceptul de „etnic” (în sensul de conștiință a unei origini comune)[4], statele naționale l-au extrapolat, dincolo de baze lingvistice sau geografice, la un nivel mai abstract, al unei „conștiințe” care poate fi asumată pe baze politice (inclusiv de cei al căror trecut indică alte origini)[5].

Tentația eseizării noțiunii de „identitate națională” se subscrie preocupării unor intelectuali de a justifica ceea ce s-a construit în timp, căutând uneori să aducă în zona necesarului elemente care provin din zona incidentalului. A descrie „firea românului” se aseamănă, de multe ori, cu a face portretul unei anumite zodii: mulți indivizi se regăsesc, dar metodologia demersului este perfect îndoielnică. Pentru fiecare popor, identitatea poate fi analizată ca fiind rezultatul unor procese, rodul unor mentalități în schimbare.

Românii își datorează statalitatea modernă proiectului pașoptist, care a solidificat

conștiința unei origini comune a valahilor și moldovenilor. Dorința de a vedea istoria românilor ca un fir roșu, care trece din istoria antică până la vremurile contemporane, anulează memoria unor mentalități ale căror reverberații recente eșuăm să le înțelegem. Ostentația cu care se vorbește în Republica Moldova de o „identitate moldovenească” ne evocă opțiunea unor moldoveni din secolul al XIX-lea care militau pentru o Moldovă independentă, fiind blamați de unioniști cu eticheta de „separatiști”[6]. Freamătul unor entuziaști față de autonomia Transilvaniei, în cadrul unui stat federativ, ne poate aminti – fără a se justifica în acest mod – de sensibilitățile care au animat ideile unor fruntași ardeleni, în anii ce au urmat Marii Uniri, privind o mai largă descentralizare administrativă[7]. În fine, cei pentru care apartenența României la structurile euro-atlantice nu este un obiectiv de la sine înțeles se situează în postura celor care, la sfârșitul interbelicului, admiteau ieșirea României din Societatea Națiunilor[8].

Poate o națiune să fie transformată? Da! Regimurile totalitare, prin excelență, pot reorganiza societatea așa încât să implementeze un „experiment Stanford” la scară națională[9]. Poate o nouă națiune să fie proclamată în decursul câtorva generații? Desigur – iar întocmai acest fapt ne alertează că națiunile pot cuprinde un conglomerat de „comunități etnice”, cum au fost Iugoslavia și Cehoslovacia sau cum sunt, astăzi, Spania și Belgia. Aceste observații nu desființează, ci doar plasează în context sensul conceptelor de națiune și de identitate. Blamând excesele care au rezultat din absolutizarea „etnicului”, deci a conștiinței – uneori imaginate – a unei origini comune (naționalismul extremist, în zona politică, și filetismul, în domeniul religios), putem deopotrivă critica tendințele de a-l anula. Personal, tind să cred că eliminarea granițelor de orice fel, deci *babelizarea* umanității, nu favorizează unitatea prin asociere (care, la scara umanității, este nerealizabilă), ci dispariția unor forme de solidaritate create la nivelul mentalităților, așa cum anarhismul, sub pretextul unei libertăți negative totale, anulează spațiile de exprimare ale unor libertăți pozitive. Utopia unei lumi fără națiuni, în care se va vorbi o singură limbă, iar oamenii vor fi cetățenii unui singur stat, întins pe suprafața întregii planete, ascunde, în fapt, o distopie în care ceea ce se câștigă este mai puțin valoros decât ceea ce se pierde.

NOTE

1. Dintre lecturile parcurse privind acest subiect, amintesc cu precădere: Dionisie Petcu, *Conceptul de etnic: Eseu metodologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980. Mulțumesc domnului profesor Șerban Broché, care mi-a recomandat această lucrare, și mi-a antrenat o serie de reflecții în cadrul discuțiilor avute (nota autorului). ↑
2. Revenind din exil, Napoleon I a încercat să se prezinte, de data aceasta, ca un monarh constituțional și liberal, care-și dorea pacea. Această ultimă domnie a sa, desfășurată

în timpul congresului de pace de la Viena, a fost denumită „cele 100 de zile”. Katherine Astbury, Mark Philp (editori), *Napoleon’s Hundred Days and the Politics of Legitimacy*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2018. ↑

3. Dionisie Petcu, *op. cit.*, p. 5. ↑
4. „Procesul generator de etnic nu presupune (...) un principiu transcendental sau un psihic colectiv (...), cu atât mai puțin un factor biologic, ci însuși procesul autoproducerii existenței sociale”. Dionisie Petcu, *op. cit.*, p. 173. „Numai prin conștientizarea originii ca dat obiectiv se poate vorbi de transformarea unui grup uman într-o etnie” (*Ibidem*, p. 21), care se declară astfel în baza unei conștiințe de sine care alimentează o imagine „despre locul și rolul ei în ansamblul celorlalte comunități etnice, despre interesele și șansele sale istorice (...) etc.” (*Ibidem*, p. 181). ↑
5. În absența mecanismelor statului (precum instituția cetățeniei), „străinii” nu ar putea fi acceptați, integrați și asimilați într-o comunitate etnică. ↑
6. Alexandru D. Xenopol, „Unioniști și separatiști” (comunicare ținută în ședința Academiei Române din 15 mai 1909), în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria 2, Tom. 31, nr. 10, pp. 725-765. Xenopol ne amintește că opoziția cea mai însemnată pentru unirea Principatelor exista în Moldova, tocmai din cauza dezavantajelor pe care unirea le-ar fi adus pentru statutul Moldovei. ↑
7. Față de centralismul promovat foarte puternic de Partidul Național Liberal, Partidul Național Român (din 1926, Partidul Național-Țărănesc), fără a contesta unitatea administrației, a susținut în programele sale o mai largă descentralizare la nivel local. A se vedea, de exemplu, proiectul de Constituție semnat de profesorul universitar Romulus (Romul) Boilă, care se dorea o alternativă la proiectul Partidului Național Liberal (care a stat la baza Constituției din 1923): art. 150 – „Administrația afacerilor publice se va face, acolo unde interesele conducerii generale a activității și siguranța Statului o admit, cu aplicarea principiilor de descentralizare administrativă și independența comunală, împreună cu validitatea principiului reprezentativ, bazat pe sistemul votului universal”. Romulus Boilă, *Anteproiect de constituție pentru Statul Român Întregit: cu o scurtă expunere de motive*, Tipografia Națională, Cluj, 1921, p. 30. În Constituția din 1923, termenul „descentralizare” apare o singură dată, la art. 108: „Instituțiile județene și comunale sunt regulate de legi. Aceste legi vor avea de baza descentralizarea administrativă”. ↑
8. România s-a retras din Societatea Națiunilor în 1940, în timpul guvernului Gigurtu, cu intenția explicită de a reorienta politica externă a țării spre „Axa Berlin – Roma” (Germania părăsise organizația în 1933, Italia în 1937). ↑
9. Philip Zimbardo, *Efectul Lucifer: de la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib,* trad. Roxana Melnicu și Dana Verescu, Nemira, București, 2008. ↑

Imagine: Octav Băncilă – „Confesiunea țăranului” (1925); Sursa: Wikimedia Commons